

ЎЗБЕКИСТОН RESPUBLIKASI OLIY TAʼLIM, FAN VA
INNOMATSIYALAR VAZIRLIGI

БУХОРО ДАВЛАТ УНИВЕРСИТЕТИ

АРХЕОЛОГИЯ ВА БУХОРО ТАРИХИ КАФЕДРАСИ

БУХОРО ТАРИХИ МАСАЛАЛАРИ

(энг қадимги замонлардан ҳозиргача)
мавзусидаги халқаро миқёсидаги илмий-амалий конференция

МАТЕРИАЛЛАРИ

2023 йил–10 июнь

Бухоро - 2023

**ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ
ОЛИЙ ТАЪЛИМ, ФАН ВА ИННОВАТЦИЯЛАР ВАЗИРЛИГИ**

БУХОРО ДАВЛАТ УНИВЕРСИТЕТИ

АРХЕОЛОГИЯ ВА БУХОРО ТАРИХИ КАФЕДРАСИ

БУХОРО ТАРИХИ МАСАЛАЛАРИ
(энг қадимги замонлардан ҳозиргача)

мавзусидаги халқаро миқёсидаги илмий-амалий конференция

МАТЕРИАЛАРИ

2023 йил – 10 июнь

Бухоро - 2023

~ 2 ~

Илмий-амалий анжуман Бухоро тарихи, манбашунослиги, тарихшунослиги, археологияси, этнографияси, нумизматикаси, шаҳарсозлиги, маданият ва санъати соҳаларида амалга оширилаётган энг янги илмий натижаларни илмий жамоатчиликка етказиш, фан ва таълимнинг узвий боғлиқлигини кучайтириш мақсадида Бухоро давлат университетида **2023 йил 10 июнь** куни **“БУХОРО ТАРИХИ МАСАЛАЛАРИ” (ЭНГ ҚАДИМГИ ЗАМОНЛАРДАН ҲОЗИРГИ ДАВРГАЧА)** мавзусидаги халқаро микёсида илмий-амалий конференция белгиланган тадбирларни амалга ошириш мақсадида ўтказилди.

Ушбу тўплам кенг илмий жамоатчилик, Бухоро тарихи билан қизиқувчилар, тарихчилар, магистрантлар ва талаба ёшларга мўлжалланган

Масъул муҳаррир:

БухДУ профессори, тарих фанлари доктори

Ҳ.Ҳ.Тўраев

Таҳрир хайъати ва аъзолари:

Бухоро давлат университети ректори, иқтисод фанлари доктори, профессор	О.Х.Ҳамидов
Илмий ишлар ва инновациялар бўйича проректори, физ-мат ф.д (DSc), проф	Т.Ҳ.Расулов
Археология ва Бухоро тарихи кафедраси мудири	Ф.У.Темиров
Бухоро давлат университети профессори, тарих фанлари доктори	И.С.Иноятов
Бухоро давлат университети профессори, тарих фанлари доктори	Ш.А.Ҳайитов
тарих фанлари номзоди, доцент	М.Б.Қурбонова
тарих фанлари номзоди, доцент	М.И.Ниязова
тарих фанлари номзоди, доцент	Ф.Ҳ.Бобожонова
тарих фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD)	И.Н.Наимов
тарих фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD)	А.Ҳ.Болтаев
Археология ва Бухоро тарихи кафедраси катта ўқитувчиси	О.И.Ражабов
Археология ва Бухоро тарихи кафедраси ўқитувчиси	Ш.Ў.Носиров

Тўпловчи ва нашрга тайёрловчилар:

Темиров Ф.У. – Археология ва Бухоро тарихи кафедраси мудири
Умаров Б.Б. – Археология ва Бухоро тарихи кафедраси ўқитувчиси
Носиров Ш.Ў– Археология ва Бухоро тарихи кафедраси ўқитувчиси

Мазкур тўплам Бухоро давлат университети Илмий Кенгашининг 2023 йил 15 майдаги
7 – сонли қарори билан нашрга тавсия қилинган.

*Илмий-амалий анжуман материалларида ёритилган тарихий жараёнлар,
маълумотлар, чиқарилган хулосалар, манба ва адабиётлар учун муаллифларнинг
ўзлари масъул ва жавобгар*

mumkin. Xususan, o'rganilgan shaharlardagi topilgan moddiy ashyolar 2022-2023-yillarda Fransiyaning

Luvr muzeyida O'zbekistonga bag'ishlangan ko'rgazmada namoyish etildi hamda butun dunyodan tashrif buyurgan sayyohlarga Buxoro vohasini tanitishga yordam berdi.

Ko'rgazmaning o'zi ham aynan ushbu missiya oldida qo'ygan vazifalardan biri ekanligini yuqorida ham eslatib o'tgan edik. Bundan tashqari ushbu missiya natijalari xususida e'lon qilingan bir qator ilmiy tadqiqotlarda vohaning tarixi xronologik tarzda yoritib berilgan hamda hududda mavjud bo'lgan shaharlar aholisining kasb-hunarleri, shaharlar joylashuvi, turar-joy va hukmdor saroyi joylashuvi haqida aniq tasavvurlar berilgan. Hozirda ham ushbu missiya o'z ishini davom ettirayotganligini hisobga olgan holda, kelajakda Buxoro vohasini o'rganish bizga yangidan-yangi ma'lumotlar taqdim etadi, deb o'ylaymiz.

IBN SINO ILMIY MEROSINING JAHON SIVILIZATSIYASIDA TUTGAN O'RNI

Utayeva Feruza Xolmamatovna

BuxDU, t.f.f.d.(PhD),

Qurbonova Dilnora Nuriddin qizi talaba

Buxoro jahonga mashhur bo'lgan ko'plab insonlarga beshik bo'lgan. O'rta asrlar davri sharoitida Vatanimiz sharafiga o'zining beqiyos dunyoviy asarlarida ulug'lagan Abu Ali ibn Sino (980-1037) o'z davrining yetuk allomasi, ilm fidoyisi sifatida yillar davomida jahon tafakkuri, ma'naviy-madaniy va diniy qadriyatlar taraqqiyotiga ulkan hissa qo'shgan. Ibn Sino asarlari umumiy sonining 450 dan oshishi ham bunga dalil. Alloma nomini dunyoga tanitgan omil, bu uning tibbiyot sohasidagi mislsiz kashfiyotidir.

Sharqni butun dunyoga mashhur qilgan Abu Ali ibn Sino Buxoroning Afshona qishlog'ida 980 yilda amaldor oilasida tug'ilgan. 5 yoshida oilasi bilan Somoniylar davlati poytaxt markazi Buxoroga kuchib keladi.

Ibn Sino istedadli, xotirasi kuchli, zehni o'tkir bo'lg'anligidan o'z davrida ma'lum bo'lgan ilmlarni tezda egallay boshlagan. Sharq mutafakkirlarning asarlarini bilan bir qatorda, qadimgi yunon ilmiy, falsafiy merosini qunt bilan o'rgandi.

Ibn Sino uchun hayotida kitoblar olamiga kirishi uchun o'zining tabobat sirlaridagi kuchli bilimi sabab bo'ldi. Buxoro amiri Nuh ibn Mansur og'ir dardga chalinganda davolagani uchun buning evaziga mukofat tariqasida yosh olimga saroy kutubxonasiga kirib ishlashga ruxsat berildi. Kutubxona O'rta va Yaqin Sharqdagi eng katta va boy kutubxona edi. Xorazmga ketgunga qadar saroy kutubxonasida o'zining ilmlarini chuqurlashtirdi. Ibn Sino bu haqda shunday yozib qoldirgan: "Shunday kitoblarni ko'rdimki ko'pchilik hatto ularning nomini ham bilmaydi. Men bunaqa kitoblarni avval eshitmaganman. Men o'sha kitoblarni o'qidim va o'zim uchun ko'p foyda oldim, har bir olimning ilm fandagi o'rnini angladim"- deb o'z asarlarida yozib qoldirgan¹¹⁰.

Kitoblardan o'qib o'rganganlarini o'z ilmlarida shakllantirgan. Uning Aristotel ta'lumoti xususida Beruniy bilan va o'zining ozarbayjonlik shogirdi Baxmanyor bilan yozishmalari fan olamida mashhur. Farobiy asarlarini qunt bilan o'qidi. Farobiy boshlab bergan ilmiy nazariyalarni yanada taraqqiy ettirishga harakat qildi. Qoraxoniylar hukmronligi davrida Buxorodan Xorazmga ketishga majbur bo'ldi. Urganchda taniqli olimlarning ilmiy davralariga

---

¹¹⁰ Axmedov B. Tarixdan saboqlar. T., O'qituvchi 1994. – B 47-48.

borib qo'shildi. U yerda Beruniy bilan ilmiy muloqotlar olib bordi. Vaziyat taqozosi bilan Beruniy G'aznaga, ibn Sino Jurjonga ketdi. "Tib qonun"larining dastlabiki qismini yozdi.

1014 yilda Ray shahriga boradi va o'zining tabiblik mahorati to'fayli sayyidlarning hurmat e'tiboriga sazovor bo'ladi. G'aznaviylarning Rayga hujumini eshitgan ibn Sino Hamadonga ketadi. Hamadonda saroy tabibi va so'ngra vazirlik mansabiga ko'tarildi. Shu yerda "Tib qonunlari"ni yozib to'gatgan. Olim bir nech yil darbadarlikda yurishiga qaramasdan doim ilm bilan shug'ullanishdan to'xtamadi.

U "Donishnoma" (Ilmlar kitobini) yozdi. Bu kitobda: Insonning ulug'ligi aql idroki, so'zlash qobiliyati, bilimi, uquvi, hunarga egaligi, har bir kishi jamiyatga munosib bo'lib kamol topmog'i kerakligi aytilgan. Farzandlar tarbiyasi nihoyatda erta boshlanmog'i shart, shundagina ularning noo'rin hatti harakatlarga berilishning oldi olinadi. Buning uchun maxsus tayyorlangan tayyorgarlikka ega bo'lgan ezgu niyatli va pokiza murabbiy taklif etilishi kerak, shundagina bolalarimiz tog'ri tarbiya oladi degan fikrlarni bildirib o'tgan.

"Risolai ishq", "Tib qonunlari", "Uy xo'jaligi" kabi qator asarlari mavjud bo'lib unda oila va ayollar masalalariga e'tibor qaratilgan.

Alloma Abu Ali Ibn Sino "Tadbir-al manozil" asarida "harakatdagi tanaga davo kerak emas" deb aytgan. Ta'lim va tarbiya masalalariga jiddiy va ijodiy yondoshgan. Allomaning bola tarbiyalash va o'qitish haqida ko'p fikrlari o'zining chuqurligi, insonparvarligi va teranligi bilan kishini hayratda qoldiradi. "Kimga qanday pandu nasihat qilsang unga avvalo o'zing amal qil" – deydi.

Ibn Sino komil inson tarbiyasida o'qituvchining rolga katta e'tibor qaratgan. O'qituvchi rostgo'y, ozoda kiyinadigan, xushmomila bo'lishi zarurligini uqdiradi.

Ibn Sinoning "Hikmat buloqlari" asarida ta'kidlanishicha, axloq-odob fani aslida odamlarning baxt-saodatli bo'lishini ta'minlovchi yo'l yo'riqlarni aniq ravshan ko'rsatib beruvchi fandır deb e'tirof etilgan¹¹¹. O'qituvchilarga bolalarni tarbiyalashda quyidagi usullardan foydalanishni ilgari surgan: nasihat tanbeh berish, amru-farmon, majburiyat qo'yishdir. Ta'lim, tarbiya berishda ustozni ulug'lab shunday yozadi: Uztozdan olgan pandu nasihatga quloq solmay behuda yo'llarda yurgan farzand o'zini o'zi rasvo qiladi deb nasihat qiladi. Insonning kamol topishiga ta'sir etadigan omillardan biri uning bilim olishi deb tushuntirgan. Davlat tarixda ilm - fan bajaradigan xizmat ustun turishini alloma o'z asarlarida ta'kidlab o'tgan.

Leonardo da Vinchi, Mikelanjelo, Frensis Bekon va boshqa ko'plab olimlar avlodi uning asarlarini o'qib, hayratga tushganlar¹¹²¹¹³. Manbalarida qayd etilishicha, Ibn Sino voyaga yetib uylanish vaqti-soati kelibdi. Qizlardan hech biri unga maqul bo'lmabdi. Qo'shni qishloqda bir shakkok tili zaxar, qaysar qiz bor ekan. Shuni eshitib qolib, uylansam shunga uylanaman,-debdi. Ota-onasi u qizga bas kela olmaysan, seni qiynab qo'yadi deyishiga qaramay shu qizni olaman deb turib olibdi. Noiloj qizni Ibn Sinoga nikohlabdilar. Oradan unchalik vaqt utmay, qiz hamma ko'rsa havas qilguday odobli, shirinso'z uy bekasiga aylanibdi. Qizning ota-onasi ham qizlarining bunchalik o'zgarishiga Ibn Sinoning kaltaklari-y do'q-po'pisalari yoki "joduli kitobi" da yozilgan zahar tilni o'zgartiradigan dori sabab bo'lgan bo'lsa kerak deb, o'ylashib, qizidan so'rashganda, u: "Shirin tili va yaxshi muomalasi bilan meni o'zgartirdi" – deb javob bergan ekan.

¹¹¹ Nosirov N. Ibn Sinoning axloqiy qarashlari // Falsafa va huquq 2008 y.-№1-B 40-41

¹¹² I.Karimov O'zbekiston erishgan yutuq va marralar- biz tanlagan islohotlar yo'lining tasdig'idir. T. O'zbekiston

¹¹³ yil 22-tom, B-248

Zamondoshlari ibn Sinoni “Shayx ar-raisi” (donishmandlar sardori, allomalar boshlig’i), “Sharaf al- mulk” (o’lka, mamlakatning obro’si, sharafi), “hujjat ak-haqq” (rostlikka dalil), “Hakim al-vazir” (donishmand, tadbirkor vazir) deb ataganlar. Jahon tarixi fanida qomusiy olim. Olimning asarlari arab va fors tillarida yozilgan. Falsafa va tibga oid kitoblari jahonning ko’pgina tillariga tarjima qilingan.

Jahonda ibn Sino merosiga hurmat va e’tibor katta. Yevropada olimning asarlari 12 asrda lotin tiliga tarjima qilinib universitetlarda o’qitila boshlagan. Yevropaning mashhur olimlari Jordano Bruno, Vilgelm Overnskiy, Aleksandr Gelskiy, Dante va boshqalar o’z ijodlarida foydalanadilar va ibn Sino nomini zo’r ho’rmat bilan tilga oladilar.

Yevropada Ye. Bishmann, X. Korbin, Rossiyalik Ye. Bertels, A.Ya. Borisov, Tojikistonda T. Mardonov, N. Raxmatullayev va boshqa olimlar ibn Sinoni ilmiy ijodlarini boyitib bordilar.

Italiyalik mashhur olim, matematik va shifokor Djirolamo Kardino (1501-1576) ibn Sino haqida shunday fikrni bildirgan: Mening hamma g’oyalarim ibn Sinoga taalluqli¹¹⁴.

AQShda Kanzas-Siti shahridagi tibbiyot kitoblari kutubxonasida ibn Sinoning 5 jilddan iborat kitobining XV asrda fransuz tilida bosilgan nusxasi bor. Bu kitob oyna tagiga qo’yib ko’z qorachig’dek asrab qo’yilgan.

Shved botanigi Karl Linney (1707-1778) doimo yashil bo’lib turuvch bir tropik daraxtni “Avitsinnia” deb atagan. Belgiyaning Korteyk shahrida 2000 - yil ibn Sino haykali o’rnatildi. Jahonda ibn Sino asarlari o’zgacha ahamiyatga ega. Ibn Sino asarlari dunyoning deyarli barcha tillariga tarjima qilingan¹²⁷.

Mamlakatimizda kitobning insonlarni bilim orqali ongli qilishidagi, tarbiyashladagi, ilm o’rgatishdagi xizmatiga isbot berib, kitob barcha bunyodkorlik, yaratuvchilik va aql- idrokning, ilmu-donishning asosidir, hayotni o’rgatuvchi murabbiysidir deb baholagan holda olib borilgan besh tashabbusning to’rtinchi tashabbusida kitobxonlikni to’g’ri tadbiiq qilish va yoshlarni ma’naviyatini yanada oshirishda kitob o’qishning yuksak ahamiyatiga e’tibor oshirildi. Shu o’rinda aytish kerakki: ibn Sino saroy kutubxonasida kechay-kunduz tinimsiz o’qib bilim darajasini oshirdi, va kitobga bo’lgan mehri uni jahonga mashhur olim bo’lib yetishishiga to’rtki bo’ldi.

Ibn Sino o’zining ko’p tarmoqli mahsuldor ijodi, boy merosi bilan jahon madaniyati taraqqiyotida katta rol o’ynadi. Jahon olimlari ibn Sino asarlarini ko’pdan beri turli tillarda tarjima qilganlar va ilmiy ishlar olib borganlar. Hozirda jahonning barcha yirik tillarida ibn Sino haqida asarlar yaratilgan.

---

¹¹⁴ Sadrididdin Ayniy Tanlangan ilmiy asarlar. T. Fan, 1978, -B 35-36 ¹²⁷ Sh Karimov, R. Shamsutdinov Vatan tarixi. Toshkent., 1997 -B 242.

МУНДАРИЖА

МУСАҲҲИХ	АННОТАЦИЯ	
ҲАМИДОВ Обиджон Хафизович	СЎЗБОШИ ҚАДИМИЙ ВА ҲАМИША НАВҚИРОН БУХОРОИ ШАРИФ – ИЛМ-ФАН МАДАНИЯТ ЎЧОҒИ	3
Темиров Фаррух Умедович	БУХОРО – ЖАҲОН ТАМАДДУНИ, ИЛМ-ФАН ВА МАДАНИЯТ САРЧАШМАСИ	7
1-ШЎБА. БУХОРОНИНГ ҚАДИМГИ, ИЛК ВА ЎРТА АСРЛАР ДАВРИ ТАРИХИ МАСАЛАЛАРИ		
ҲАЙИТОВ Шодмон Ахмадович	БУХОРО ВА НАВОИЙ ТАРИХИ МАСАЛАЛАРИ ПРОФЕССОР С.И.ИНОЯТОВ ТАДҚИҚОТЛАРИ КЎЗГУСИДА	18
Қахрамон РАЖАБОВ Сулаймон ИНОЯТОВ	ФАЙЗУЛЛА ХЎЖАЕВ – ЎЗБЕКИСТОН ССР МАРКАЗИЙ ИНҚИЛОБИЙ ҚЎМИТАСИ (МУВАҚҚАТ ҲУКУМАТ) РАИСИ (1924 ЙИЛ НОЯБРЬ – 1925 ЙИЛ ФЕВРАЛЬ)	21
Аббосхон Ҳамзаевич АБДУЛЛАЕВ	“ТАРИХИ ЯМИНИЙ” ШАРҲИ	32
Отабек Бахриев АМАНИЛЛАЕВИЧ	ИМОМ БУХОРИЙНИНГ ШОҲ АСАРИ – “САҲИҲУЛИ БУХОРИЙ”	35
А.АБДУЛЛАЕВ Н.Б.МАХМУДОВА	АБУ РАЙХОН БЕРУНИЙНИНГ ДУНЁ ТАРАҚҚИЁТИГА ҚЎШГАН ҲИССАСИ	37
Pirnazar Sardor o'g'li RAJABOV	XI ASR BIRINCHI CHORAGIDA BUXORODAGI IJTIMOY- SIYOSIY JARAYONLARDA SALJUQIYLARNING O'RNI	42
Baxtishod Baxridin o'g'li UMAROV	ARAB MANBALARIDA BUXORO SHAHRI TAVSIFI (“KITOB AL-MASOLIK VAL-MAMALIK” MISOLIDA)	45
Jahongir Davlatovich OSTONOV	BUXORO VOHASINI O'RGANISH FRANSIYA- O'ZBEKISTON ARXEOLGIK MISSIYASI HAQIDA	47
UTAYEVA Feruza Xolmamatovna QURBONOVA Dilnora Nuriddin qizi	IBN SINO ILMIY MEROSINING JAHON SIVILIZATSIYASIDA TUTGAN O'RNI	50
Абдусалом Рауфович АЮБОВ ВАХОБОВА Гулджахон Кахрамоновна	НАЗВАНИЕ БУХАРЫ В ПИСЬМЕННЫХ ИСТОЧНИКАХ	52
ЗИЁВИДДИНЗОДА Зулолиддин ПРИМОВ Мухсин	АЗ ТАЪРИХИ РУШДИ МАТЕМАТИКА ДАР ОСИЁИ МАРКАЗИЙ	55
МУХАМЕДЖАНОВА Л. П. НОСИРОВ А.Ж.	ИСМАИЛ ИБН ХАСАН ДЖУРДЖАНИ - ВЕЛИКИЙ УЧЕНЫЙ ВОСТОКА	62
ОЛИМОВ Дилшодчон Рўзиевич	АНТРОПОНИМИКАИ БУХОРО ДАР АСАРИ «ТАЪРИХИ БУХОРО»-И АБЎБАКРИ НАРШАХИЙ	66
ОЧИЛОВ Алишер Тўлис ўғли	БУХОРО ВОҲАСИ БРОНЗА ДАВРИ ИЖТИМОИЙ- ИҚТИСОДИЙ ТАРИХИ	71
РАИМҚУЛОВ А.А.	РОМИТАН ШАҲРИНИНГ ТАРИХИЙ ТОПОГРАФИЯСИ ХУСУСИДА	74
СОДИҚОВ Сомон Раҳимқулович	ИНЪИКОСИ БА САРИ ТАХТ ОМАДАНИ АМИР АБДУЛАҲАДХОН ДАР САРЧАШМАҲОИ ТАЪРИХИЙ ВА АДАБИЁТҲОИ ИЛМИЙ	81
Азимхўжа ОТАХЎЖАЕВ	СУҒДДА СУҒОРМА ДЕҲҚОНЧИЛИК АНЪАНАЛАРИ	85
РАЈАВОВ Oybek Iskandarovich	ХОЈА УВВОН IBN USMON IBN AFFON ZIYORATGONI	90
Хуршид ҚУРБОНОВ	ҚЎҲНА ТАРИХИМИЗНИНГ БЕБАҲО “ШОҲ САРОЙИ”	92